

Komentar in karta: 2/7 SLA V136.01 'ključ'

Vlado Nartnik

1. Gradivo

Za pomen 'kovinska naprava za zaklepanje in odklepanje ključavnice', knj. *ključ (ú)*, se v vseh narečjih uporablja leksem *ključ* (razlike so le v glasovju). V T049 severno-pohorsko-remšniškega narečja koroške narečne skupine je zapisana tudi enkratnica *šluselj*.

2. Morfološka analiza

ključ < **kluč-b* 'ključ'

šluselj < *(*šlusl*)-b ← nem. **Schlüssel* 'ključ'

3. Posebnosti kartiranja

Kot nerelevantna odgovora sta kartirana leksema *rigelj* v T252 in *kljuka* v T370.

4. Uporabljena dodatna literatura

Levkijevska 1999a

5. Primerjaj

SLA: V747.09 *ključavnica* (2/8); OLA: 996; ALE: /; ALI: 317; ASLEF: 3011 in 3012; SDLA-SI: /; HJA: 650 in 651; ÚMNyA: 151

6. Etnološka osvetlitev

Ključ je praviloma kovinska naprava za zaklepanje in odklepanje ključavnic. Deluje po principu prilegajočih se zobcev na ključu in utorov v ključavnici, zato naj bi vsaki ključavnici ustrezal le en ključ. V preteklosti so ključe in ključavnice izdelovali kovači. Zaradi potreb po natančnem in predvsem varnem zaklepanju prostorov je izdelovanje ključev postalo posebna obrtna in pozneje industrijska dejavnost, ključavničarstvo. To se je razvijalo vzporedno z železarstvom in se je zaradi večjih zahtev po natančnosti dela v 19. stoletju ločilo od kovaštva in razširilo dejavnost še na druge novodobne postopke in načine obdelave kovin. V dobi cehovske organizacije pa je bilo ključavničarstvo povezano s kovaštvom.

Oblike ključev, ki odklepajo ključavnice glavnih in notranjih ter kletnih in kaščnih vrat, so bile različne. Pri najstarejših hišah so poznali relativno preproste kovinske ali lesene ključavnice, ki so se do danes ohranile le na nekaterih kaščah v osrednji in alpski Sloveniji in na *hisih* v Beli krajini (npr. Ankin his na Tanči gori v občini Črnomelj). Takšne lesene ključavnice so imele zapleten način odklepanja, glavno

vodilo odklepanja pa je bil preprost ključ v obliki zakrivljenega železnega kavlja. Kljub temu so ponekod pri zidanih hišah glavne vhode še dodatno zavarovali z umeščanjem lesenih drogov v luknje v ostenju, tik ob vhodu. Podobne dodatne načine zavarovanja pred vlomi imajo še danes ohranjene nekatere hiše na Gorenjskem in v osrednji Sloveniji ter nekatere cerkvene podružnice.

Ključni vhodnih hišnih vrat ter ključni kletnih vrat, če je bil dostop v klet od zunaj, so bili navadno masivni in veliki ter je bilo rokovanje z njimi težko, saj je vratne ključavnice lahko odklepala le močna roka. Sprva so bili ključni cevasti in šele ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, ko se je izboljšala tehnologija izdelave ključavnic, so prevladali polni in vse manjši ključni. Sčasoma so ključavničarsko izdelane ključne in ključavnice izpodrinili industrijsko izdelani ključni, zlasti cilindrični ključni, v novejšem času pa se uveljavljajo tudi zapleteni sistemi digitalnega zaklepanja, povezani z alarmnim sistemom v hiši in z lastnikovim »pametnim telefonom«.

Prim.: Cevc 1977; Makarovič 1981; Mikuž 1974; SEL 2004; Vodan 1996

7. Skica

